

ДО ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ФУНКЦІЙ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ТА ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В БАНКАХ УКРАЇНИ

С. І. Дерев'янку, кандидат економічних наук, доцент

Стаття присвячена питанням визначення і розмежування функцій внутрішнього контролю та аудиту в банках України. Розглядаються проблеми побудови ефективної системи внутрішнього контролю в банках з врахуванням міжнародних стандартів. Обґрунтовано необхідність подальшого вдосконалення системи внутрішнього контролю та аудиту в банках України.

Внутрішній контроль, внутрішній аудит, банки, функції внутрішнього контролю, цілі та завдання внутрішнього контролю, ризику банківської діяльності.

В усіх економічно розвинутих країнах банки підлягають пильному контролю та нагляду як з боку держави, так і їх власників-акціонерів. Це обумовлено тим, що банківська система є провідником грошово-кредитної політики центрального банку та посередником, який акумулює грошові кошти держави, суб'єктів господарювання різних форм власності, приватних осіб і надає їх під відсотки різним учасникам ринку.

Необхідність посилення як зовнішнього, так і внутрішнього контролю за діяльністю банків викликана збільшенням кількості проблемних банків. У сучасних умовах ведення бізнесу, банк не може обійтися без ефективної системи служби внутрішнього контролю для захисту інтересів інвесторів, клієнтів і своїх власних. Без чіткого визначення мети контролю процеси управління банком будуть неефективними.

До цього часу не має чіткого розуміння суті внутрішнього контролю в банку, його цілей та завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сферу внутрішнього аудиту в банках у різні роки досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема О. І. Кіреєв, Н. П. Шульга, О. С. Полетаєва, Ф. Ф. Бутинець, Ю. М. Сидорович, Ж. Вісмут та інші. У переважній більшості наукових праць розглядаються загальнотеоретичні основи функціонування внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в банках. Для означення внутрішнього контролю в банках зарубіжна термінологія оперує таким поняттям, як комплайнс – система заходів, які засновані на солідарній і довірчій взаємодії клієнтів, банку та його працівників, що забезпечує захист їх інтересів у рамках прийнятих законів та інших нормативних актів.

Мета дослідження – визначити основні принципи внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту для їх найбільш ефективної реалізації в

банках. Досить часто ці два поняття ототожнюються, тому потрібно чітко розмежувати мету й завдання кожної із визначених економічних категорій.

Виклад основного матеріалу. Внутрішній контроль банку повинен охоплювати усі сфери його діяльності. На практиці внутрішній контроль починається зі створення Спостережної ради, Правління, кредитного комітету. Крім цього, у банках формуються управління (відділи, служби) з внутрішнього контролю, які безпосередньо підпорядковані керівництву. У невеликих банках функції внутрішнього контролю покладаються на служби внутрішнього аудиту.

Відповідно до Положення НБУ «Про організацію внутрішнього аудиту в банках України», затвердженого постановою Правління НБУ від 20.03.1998 р. № 114 (у редакції від 20.12.2001 р.), внутрішній контроль у банку визначено як сукупність процедур, які забезпечують достовірність та повноту інформації, що передається керівництву, дотримання внутрішніх і зовнішніх нормативних актів під час здійснення операцій, збереження активів банку та його клієнтів, оптимальне використання ресурсів банку, управління ризиками, чітке виконання розпоряджень органів управління щодо досягнення мети, поставленої стратегічними та іншими планами банку [1].

У Методичних рекомендаціях [2] НБУ визначає організацію та функціонування систем управління ризиками (ризик-менеджменту) в банках, яка має включати, крім іншого, систему супроводження управління, що складається із підсистем моніторингу та контролю. В інших нормативно-правових актах питання внутрішнього контролю не порушуються.

Зауважимо, що дотримання нормативно-правових актів – це не єдиний напрям, який підлягає внутрішньому контролю. Адекватна система внутрішнього контролю, на думку Базельського комітету, є засобом зміцнення корпоративного управління в банках, яка не просто дисциплінує повсякденну діяльність банків, забезпечуючи дотримання внутрішніх і зовнішніх нормативних документів, а й допомагає спостережній раді та правлінню ефективно оцінювати ризики банку та його майбутню стратегію. Базельським комітетом з банківського нагляду було проаналізовано проблеми, які спричиняли серйозні збитки кредитних організацій. Виявилось, що багатьох із них можна було б уникнути, якби банки мали ефективні системи внутрішнього контролю, які допомогли б попередити можливі збитки, а отже, зменшити втрати кредитних організацій.

Ефективна система внутрішнього контролю включає такі складові:

- середовище контролю: керівництво повинне створити таке середовище в організації, яке б забезпечувало сприятливе ставлення до внутрішнього контролю;
- оцінка ризиків: внутрішній контроль має забезпечити оцінку ризиків, які походять як із зовнішніх, так і внутрішніх джерел, з якими має справу організація;
- контролююча діяльність – це правила, процедури, технічні прийоми та механізми для виконання директив керівництва;

- інформація та інформаційний обмін: інформацію реєструють і повідомляють керівництву, іншим зацікавленим користувачам у межах організації в тій формі, щоб вона могла стати основою для виконання ними функцій внутрішнього контролю та інших;

- моніторинг спрямований на якісну оцінку результатів діяльності в часі й забезпечення оперативного вжиття заходів за підсумками аудиту та інших перевірок. Система внутрішнього контролю має забезпечити постійний моніторинг. Такий контроль здійснюється регулярно та є складовою діяльності організації в цілому [3].

Згідно із Рекомендаціями Міжнародної організації вищих контролюючих закладів (INTOSAI) із стандартів внутрішнього контролю, *внутрішній контроль* – це інструмент управління, який використовується для забезпечення достатньої впевненості в тому, що цілі, які стоять перед керівництвом, досягаються. Керівник кожної установи повинен забезпечити побудову належної структури внутрішнього контролю [5].

На думку авторів «Енциклопедії банківської справи», *внутрішньо-банківський контроль* – це діяльність, спрямована на перевірку правильності виконання та відображення в бухгалтерському обліку банківських операцій, попередження, фіксацію та усунення недоліків за допомогою конкретних засобів та способів [8]. Аудит як економічна категорія – це діяльність, що полягає у виконанні комплексу заходів, необхідних для формування та висловлення думки про достовірність фінансової звітності суб'єкта господарювання [6].

Порівнявши визначення, наведені в різних літературних джерелах, можна побачити багато спільного в тлумаченні різних економічних категорій, що створює труднощі в практичній діяльності банків під час організації систем внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту.

Так, у деяких публікаціях [7] внутрішній контроль визначається не як вид діяльності, а як система організації роботи банку, тобто всі заходи, які вживає банк для контролю за своїми активами, запобігання шахрайству, зведення до мінімуму помилок, перевірки достовірності даних бухгалтерського обліку, звітності, забезпечення ефективності операцій та дотримання внутрішніх положень і вказівок керівництва.

Спьяк Г. І., Фаріон Т. І. визначають внутрішньобанківський контроль як процес перевірки правильності виконання банківських операцій та облікових записів за допомогою конкретних засобів і способів, поділяючи такий контроль на бухгалтерський та адміністративний [9].

Бєлоглазова Г. Н. систему внутрішньобанківського контролю визначає як діяльність щодо зменшення банківських ризиків та забезпечення керівництва банку, акціонерів і клієнтів потоками надійної інформації про діяльність банку [11].

Досить часто внутрішній контроль ототожнюють із внутрішнім аудитом. *Внутрішній аудит* – це функція незалежної оцінки, що створюється всередині банку для аналізу й оцінки її діяльності. Його мета – допомогти працівникам банку ефективно виконувати свої обов'язки. Внутрішній

аудит забезпечує їх даними аналізу, оцінками, рекомендаціями, порадами та інформацією щодо діяльності, яка перевіряється [4].

Аудит банків суттєво відрізняється від аудиту промислових підприємств, закладів торгівлі та інших галузей як за характером його організації, так і за методикою проведення. У той же час у його основі лежить та ж законодавча база, що й для аудиту всіх перерахованих вище організацій.

Для забезпечення ефективної системи внутрішнього контролю та її всебічної оцінки в банках створюється комітет аудиту, який виконує такі функції:

- здійснює нагляд за внутрішніми та зовнішніми аудиторами банку;
- призначає та звільняє аудиторів;
- розглядає і затверджує мету, обсяг і частоту проведення аудиту;
- отримує звіти від аудиторів;
- контролює вжиття керівництвом заходів із ліквідації недоліків, виявлених аудитором.

Як правило, до аудиторського комітету входять два компетентних директори, які є незалежними від управлінського персоналу банку та будь-яких відносин з тими, хто, на думку наглядової ради, може заважати членам комітету виносити свої незалежні судження.

Аудиторський комітет надає допомогу директорам корпорації у виконанні їхніх обов'язків перед акціонерами, потенційними акціонерами та інвесторами з питань банківського обліку й практики звітування банку, якості та цілісності фінансових звітів корпорації.

Аудиторський комітет зобов'язаний виконувати такі функції:

- щоквартально переглядати та ухвалювати річну робочу програму аудиту, яку готує департамент внутрішнього аудиту;
- контролювати роботу департаменту внутрішнього аудиту, порівнюючи його поточну діяльність з квартальними та річними робочими програмами;
- оцінювати результати діяльності департаменту внутрішнього аудиту та його директора, а також кожного працівника;
- переглядати річні звіти департаменту внутрішнього аудиту, розглядати результати аудиту й ухвалювати рекомендації;
- щорічно переглядати й поновлювати положення про роботу комітету;
- забезпечувати можливість спілкування між внутрішніми, незалежними аудитором та наглядовою радою;
- рекомендувати наглядовій раді незалежних аудиторів, затверджувати їх гонорари;
- разом з головою департаменту внутрішнього аудиту розглядати обсяг аудиту й план для внутрішнього аудиту;
- переглядати документи, які передаються до НБУ, а також інші опубліковані документи, що містять фінансову звітність компанії.

Роль аудиторів надзвичайно важлива для процесу корпоративного управління. Звичайно, основну відповідальність за ефективне корпоративне управління несе рада директорів і правління банку. Проте його розви-

тку сприяють і аудитори, які встановлюють аудиторські стандарти щодо надання інформації раді директорів, правлінню та органам нагляду.

Департамент внутрішнього аудиту розробляє документи, які служать для практичного проведення внутрішнього аудиту в банках – щорічний план аудиту, річний бюджет і процедури планування та проведення внутрішніх аудитів. Як правило, такі документи розробляє голова департаменту внутрішнього аудиту, а ухвалює аудиторський комітет та рада директорів. Фізичний доступ до коштів є обмеженим, тому департамент не має права знімати будь-які гроші з рахунків банку без авторизації з боку голови банку або головного бухгалтера.

До початку проведення аудиту голова департаменту внутрішнього аудиту готує наказ, який подається на підпис голові банку. Ця процедура проводиться для того, щоб офіційно надати доступ до відділу, який підлягає перевірці. Також голова розподіляє роботу аудиторів таким чином, щоб особа, яка раніше працювала в певному підрозділі банку, проводила аудиторську перевірку саме цього напрямку. Персонал буде компетентнішим, якщо працюватиме в одній сфері.

Для досягнення ефективного ведення бізнесу та високого рівня обслуговування клієнтів, банк має налагодити систему контролю, яка буде охоплювати усі види діяльності банку та визначати можливість стабільного й керованого розвитку банківської структури. Створення такої системи є комплексним процесом, який включає як організаційні та управлінські, так і методологічні та технологічні питання, спрямовані на розробку та якісне впровадження процедур і механізмів підтримання надійності банку. Найважливішим елементом системи внутрішнього контролю є формування сучасної концепції внутрішнього аудиту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У банківську систему України активно впроваджуються сучасні концепції внутрішнього аудиту, які враховують міжнародні стандарти. Створення дієвої системи внутрішнього контролю є необхідною умовою забезпечення ефективності діяльності банку. Система внутрішнього контролю вітчизняних банків потребує удосконалення. Це пов'язано зокрема із запровадженням інтегрованих інформаційних систем, які б поєднували ведення бухгалтерського обліку з контрольними процедурами. Мають змінитися підходи до роботи внутрішніх аудиторів: від виконання виключно стандартних ревізійних завдань з контролю дотримання різними підрозділами нормативно-правових документів до проведення аудиту на основі оцінки ризиків банківської діяльності.

Список літератури

1. Постанова Правління НБУ від 20.03.1998р. №114 «Про організацію внутрішнього аудиту в банках України» [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
2. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України : затверджені постановою Правління НБУ від 20.08.2004 р. № 361 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>

3. Документ Базельського комітету з банківського нагляду «Основи системи внутрішнього контролю в банківських установах» // Матеріали Базельського комітету з банківського нагляду, вересень 1998 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
4. Документ Базельського комітету з банківського нагляду «Внутрішній аудит в банку та взаємовідносини наглядових органів і аудиторів» // Матеріали Базельського комітету з банківського нагляду, липень 2000 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
5. Рекомендації із стандартів внутрішнього контролю : документ Міжнародної організації вищих контролюючих органів (INTOSAI) // Матеріали INTOSAI, червень 1992 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
6. Бутинець Ф. Ф. Аудит / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : ПП «Рута», 2005. – 512 с.
7. Губенко С. М. Посібник для внутрішніх аудиторів банківських установ України / С. М. Губенко, О. П. Мозкова. – Харків : Штрих, 2000. – 360 с.
8. Енциклопедія банківської справи України / Редкол.: В. С. Стельмах (голова) та ін. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
9. Спьяк Г. І. Облік і аудит у банках / Г. І. Спьяк, Т.І. Фаріон. – К. : Атіка, 2004. – 328 с.
10. Basel Committee on Banking Supervision : Consultative Document // The Basel Capital Accord. – 2003. – April.
11. Аудит банков / Под ред. Г. Н. Белоглазовой, Л. П. Кроливецкой, Е. А. Лебедева. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 352 с.

Статья посвящена вопросам определения и разграничения функций внутреннего контроля и аудита в банках Украины. Рассматриваются проблемы построения эффективной системы внутреннего контроля в банках с учетом международных стандартов. Обоснованно необходимость последующего совершенствования системы внутреннего контроля и аудита в банках Украины.

Внутренний контроль, внутренний аудит, банки, функции внутреннего контроля, цели и задания внутреннего контроля, риски банковской деятельности.

The article is devoted the questions of determination and differentiating of functions of internal control and audit in the jars of Ukraine. The problems of construction of the effective internal checking system are examined in jars taking into account international standards. Grounded necessity of subsequent perfection of the internal checking and audit system for the jars of Ukraine.

Internal control, internal audit, jars, functions of internal control, aims and tasks of internal control, risks of bank activity.